

MASÁT ANDRÁS

Önmegjelenítés és poétika

Andersen német nyelvű önarcképe: *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung*

Skandinávok Európában és a német nyelvűség

A skandináv kultúra történelmileg mindig folyamatos, sokáig egyirányú vagy inkább egyoldalú kapcsolatban állt Európával: a nagy európai kultúrák, főként a német (elsősorban Dániában) és a francia (Svédországban), de az angol nyelvű is szükségszerűen döntő befolyást gyakorolt a földrajzilag nehezen hozzáférhető északi kultúrákra. A 19. század elejétől mind több skandináv író és költő ismerkedik meg személyesen is közvetlenül az európai szellemi áramlatok képviselőivel. Bár tanulmányútjaik elsősorban a napfényes Dél felé (Olaszország) vezetnek, de nyelvi – és irodalmi, valamint földrajzi szempontból is – elsősorban a német nyelvterületen való tartózkodás jelenti és garantálja számukra az Európával való szoros kapcsolatot: a német hercegségek szellemi élete, a német nyelvű kultúra a modern Európát jelentette. A szoros német befolyás különösen a romantika északi recepciójában követhető, itt is elsősorban a dán romantika irányultságában és aztán az impulzusok északi továbbadásában, közvetítésében. Ebben nagy szerepet játszik – Oehlenschläger „bekapcsolásával” – a norvég/dán Henrich Steffens, a német és dán/norvég kultúrkörökben egyaránt ismert tudós, költő és filozófus, aki feladatának tekintette a német romantika, elsősorban Schelling filozófiájának Észak felé közvetítését, és aki mint költő, író is gyakorlatilag németül publikál.¹ Hosszan lehetne felsorolni, hogy a 19. században kik voltak azok a skandináv írók, költők, festők, szobrászok, akik huzamosabb német nyelvterületen való tartózkodásuk során egyrészt az európai kulturális áramlatokat közvetlenül megismerhették és azokat innovatívan közvetítették, másrészt műveik német változatával az „európai” piacon tudtak bemutatkozni, azaz munkásságukat nemzetközileg ismertté tenni (a világhíreűek közül gondoljunk csak – Andersen mellett – Ibsenre vagy Strindbergre). A skandináv – néha egzotikusnak látott, de elsősorban az újat jelentő – témák német nyelvterületen való színrevitele tehát az egyéni „piackutatást”, az „európai” befogadó szemével történő megmérést, a hazainál jóval szélesebb elvárési horizont megismerését jelentette. Ugyanakkor ott-létük jelentős szerepet játszott a skandináv ország vagy országok

¹Önéletrajzot is ír *Was ich erlebte* címmel, 1840–44.

európai országeképének újkori kialakításában. Ez a fajta „kívülről”, külföldről történő országeképítés – mely különösen Norvégiában párhuzamosan halad a „belső”-vel – elsősorban a festészet és az irodalom területén volt számottevő. A század nagy hatású norvég festői, Tidemand, Gude és Dahl norvég tájakat, nemzeti szokásokat, népi zsánerképeket festenek és mutatnak be Németországban (néha csak azt követően hazájukban); az említett H. Steffens egyik novellaciklusának a címe: „*Die vier Norweger*” (1828), vagy a svéd Atterbom, aki több versét csak németül írja, egyik címe *Der Schwede*, már címükben is jelzik, hogy szerzőik tudatosan mint hazájuk képviselői is jelentkeznek Németországban, így műveikkel egyfajta – figyelemfelkeltő, jól eladható – „egzotikumként” jelentkeznek, egyben országukat, annak tájait és lakóit is színre viszik, megjelenítik.

H. C. Andersen a 19. századi skandináv írók, költők közül különösen sokat utazik és tartózkodik német nyelvterületen. Egész életét végigkísérik az érvényesülési törekvések, melyek magától értetődően kapcsolják be az amúgy is szoros dán–német kulturális kapcsolatrendszerbe: első útja Németországba vezet, és bár rendkívül sokat utazik Európa országaiban, sőt más kontinensen is, Németország lesz számára a döntő lépcső az európai színpadra való lépéshez. Sokat tesz azért, hogy németül is bekapcsolódhasson a német romantika áramába, művei nagyon gyorsan jelennek meg német fordításban. Egyetlen prózai munkájáról tud az irodalomtörténet, amely csak németül jelent meg, ez a *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung* című önéletrajza 1847-ből. Miért éppen egy önéletrajzot ír Andersen csak németül? Ha erre könnyűnek tűnik is a válasz (hiszen Dániában nem volt akkor erre még igény: élettörténetét hazájában jobbra ismerték, műveit pedig eleinte kritikával illették; a kedvező német fogadtatás nyomán nagyobb és fontosabb „piac” nyílik meg, és – főképp – művei gyűjteményes kiadására először Németországban kerül sor, stb.), ezzel kapcsolatban számos kérdés merül fel, melyekre hely hiányában nem térhetünk ki. E helyütt a német nyelvű önéletrajzot Andersen irodalmi munkássága részének tekintjük, és csak azt vizsgáljuk, hogy benne – mint irodalmi műben – hogyan, miként jut érvényre a dán író német nyelvű olvasóinak szánt önmegjelenítése. Az Andersen-szakirodalom alig foglalkozik a német nyelvű önéletrajzzal, és még kevésbé annak narratív szerkezetével.²

Önmegjelenítés és útleírás Andersennél

Andersen életművében (akárcsak társasági szerepvállalásaiban) folyamatosan jelen van az önmegjelenítés mint az írói stratégia konstitutív része. Az erre leginkább alkalmas szövegkonstrukciók a levél és a napló mellett (melyek nem feltétlen

² Bizonyos kivételnek tekinthetjük Johan de Mylius cikkét (MYLIUS 2001). Ugyanakkor az irodalomtörténet – indokoltan – az 1855-ös dán kiadást tartja Andersen „igazi” önéletrajzának.

a későbbi kiadás szándékával íródna) az úti beszámolók, úti naplók, illetve az önéletrajz, amelyekben a szerző és elbeszélő azonossága elvileg eleve adott, és az önmegjelenítés közvetlenül érvényesül(het). Így abból indulhatunk ki, hogy amíg Andersen meséiben többnyire áttételesen nyilvánul meg az önmegjelenítő elbeszélői stratégia, az útleírásokban és az önéletrajzban az önmegjelenítési elemek diszkurzusai áttétel nélkül, sokkal erőteljesebben vannak jelen. Azonban az utóbbi szövegtípusok is – a német romantika Universalpoetikja jegyében – a mesék szövegkonstrukcióihoz közelít, azokat megelőlegezi, vagy éppen azokat ismétli. Így mese és útleírás, mese és önéletrajz között Andersennél átjárhatóak a határok; a két szövegfajta *hibridizálódik*.

Az Andersen-archívum besorolása 25 útikönyvet tart számon. A kissé elnagyolt besorolás nem tartalmazza első szatirikus útleírását, illetve útleírás-paródiáját (*Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager i Aarene 1828 og 1829*), viszont felveszi az *Improvisatoren* című regényét, melyet sem a szerzői intenció, sem az elbeszélői stratégia, sem pedig a recepció nem indokol; Thorvaldsennel (*Thorvaldsen*) vagy Dickensszel való találkozása (*Et Besøg hos Charles Dickens i Sommeren 1857*) sem hagyományos úti beszámoló, sokkal inkább a találkozás élményének feldolgozása. A feltűnően sok úti beszámoló természetesen nemcsak Andersen kivételes utazási energiáit tükrözi: a személyes élmények átpoetizálásával az önmegjelenítés számos mozzanata érhető tetten a reflexió (és az önreflexió) középpontba helyezésével, azon belül a mesei, „csodás” elemek folyamatos felvételében, a mindennapi és a „csodás” egymásmellettségében, illetve egyidejűségében. Legsikerültebb útikönyve (melyben magyarországi útvjáról is ír³), *En Digters Bazar* [Egy költő bazárja] 1842-ből már címében is jelzi, hogy egy költő adja közre mindenféle feljegyzéseit útvjáról, melyen Koppenhágából elindulva Németországon, Olaszországon, Máltán, Görögországba és Törökországba jut el, majd a visszaúton a Dunán felhajózva Pesten és Bécsen keresztül érkezik haza. Az út során észlelt tájhoz vagy személyekhez kötődő élményei folyamatosan „költői” reflexiókat váltanak ki belőle, melyek sok helyütt helyi történetek, mondák elbeszélésében jut kifejezésre. (Jellemző, hogy három történet ebből az útinaplóból aztán mesegyűjteményébe kerül.) A szinte állandó lelkesedést és elragadtatást érzékeltető szövegek – a feltűnően sok felkiáltójellel a szövegben – jól mutatják, hogy ez a fajta „poézis” (a „Poetisierung der Welt” jegyében) – lényegében Oehlschläger közvetítésével a jenai romantikus poétikai elveknek megfelelően – a szerző számára folyamatos követelmény, melynek költőként eleget kíván tenni. Az 1835-ben megjelent *Improvisatoren* című regény központi szereplőjének minden – a közönség által – megadott témára verset kell produkálnia/rögtönöznie, majd előadnia is, azaz minden témát azonnal tudnia kell „poétikai” keretbe fog-

³ Ennek a résznek új magyar fordítása 2021-ben jelenik meg. A két – nyers – fordítás itt tőlem származik (M. A.).

lalni. Ebben az útikönyvben is látszatra az utazó én-elbeszélő egy improvizátor-nak, egy rögtönzőnek tűnik; minden úti benyomásra, élményre az általa elképzelt, idealizált költőként válaszol. Egy helyütt, egy különösen lehangoló, sivár török városképnél pl. így kiált fel: „De itt ebben a lehetetlen állapotban a poézis egy sugara sem található!”⁴ (utána persze azonnal talál egy történetet); a bécsi színháznál pedig így fogalmazza meg élményeit: „A tisztességes polgár itt örül a dialektusoknak, és nézi a hétköznapi életet a poézis bengáli tüzétől megvilágítva.”⁵ Az 1842-es útikönyv szerves részét jelentik az egyes neves személyekkel való találkozások rövid leírása. A beszámoló ezekről – a „poézist” kiváltó élmények, benyomások mellett – látszólag a valóság dokumentálását jelenti. Ezek a szövegrészek is azonban a meglátogatott személyek dicséretével egyúttal színre viszik az elbeszélőt is: az ismert, befolyásos személy őt fogadja, tehát ismeri és értékeli, hiszen a szerző/elbeszélő is ebbe a körbe tartozik.

A „költői bazárban” így kerülnek egymás mellé a legkülönbélebb szövegfajták: az útleírás, napló, novella, helyi mesék és mondák, így jönnek létre az andersen-i arabeszkek és a vallomások/önmegjelenítő diszkurzusok, amelyeket Schlegel is említ mint „die einzigen romantischen Naturprodukte”.⁶ Andersen útleírásaiban az utazó az empirikus világot (Schlegelnél: „die wahre Geschichte”) időben kitágítja, és a mindennapos, dokumentált valóságot a „költői” pozíció duratív perspektívájában látatja.

Andersen önéletrajza és a mese

Az önmegjelenítő aspektus az önéletrajz szövegtípusában még erőteljesebben érvényesül. Andersen első, nyomtatásban is megjelent önéletrajza, a német nyelvű *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung* 1847 februárjában jelenik meg a dán születésű Carl B. Lorck kiadásában, Lipcsében, és még abban az évben Angliában is, Mary Howitt fordításában, majd egy kalózkivadásban Bostonban. A német címhez nagyon hasonló címmel (*Mit eget Eventyr uden Digtning*, kb. Az én mesém

⁴ „Men findes her ingen Straale af Poesi i hele dette Uvæsen!” (ANDERSEN 1943, 274).

⁵ „hvor den ærlige Borger fryder sig over Dialecterne, seer Hverdagslivet, bestralet af Poesiens bengalske flamme” (uo. 373).

⁶ Friedrich Schlegel az arabeszk kapcsán *Levél a regényről* című esszéjében így folytatja: „Das wären wahre Arabesken und diese nebst Bekenntnissen, seien, behauptete ich im Eingang meines Briefs, die einzigen romantischen Naturprodukte unsers Zeitalters. Daß ich auch die Bekenntnisse dazu rechnete, wird Ihnen nicht mehr befremdend sein, wenn Sie zugegeben haben, daß wahre Geschichte das Fundament aller romantischen Dichtung sei; und Sie werden sich – wenn Sie darüber reflektieren wollen, leicht erinnern und überzeugen, daß das Beste in den besten Romanen nichts anders ist als ein mehr oder minder verhülltes Selbstbekenntnis des Verfassers, der Ertrag seiner Erfahrung, die Quintessenz seiner Eigentümlichkeit” (SCHLEGEL 1967b, 319).

költészet nélkül) jelenik meg csaknem száz évvel később, 1942-ben egy Andersen-önéletrajz dánul, de ez a dán kiadás⁷ nem a német (vissza)fordítása, hanem egy 1846-ból származó dán kéziratra támaszkodik, éppúgy, mint feltehetően a német nyelvű, 1847-es kiadás is. 1855-ben jelenik meg – még Andersen életében – a dán nyelvű önéletrajz *Mit Livs Eventyr* (Életem meséje) címmel.

A korabeli dán irodalomban az önéletrajz már Oehlenschlägernél is fontos szerepet játszik mint esztétikai program. A nagy hatású dán költő 1829-ben szintén németül jelenteti meg önéletrajzát *Selbstbiographie des Verfassers bis zu seinem dreissigsten Jahre* címmel⁸ (majd nem sokkal később, 1830/31-ben már dánul, *Levnet* címmel). Andersen mint az oehlenschlägeri poétika egyik legnevesebb és leginvenciózusabb követője már 27 évesen – egy kiadatlan – önéletrajzot ír *Levnedbok* címmel, mely kéziratban maradt meg és csak 1932-ben (!) adják ki, bár a kézirat bizonyos részeit művei német kiadásai előszavában felhasználja. 42 éves korában jelenik meg aztán nyomtatásban első önéletrajza – németül.⁹ Előtte Andersen két, németre is lefordított regénye, mind az említett *Improvisatoren*, mind pedig az 1837-ben megjelent *Kun en Spillemand* a költő, a művész életútját – előbbiben végül is harmonikus, az utóbbiban tragikus sorsát – mutatja be, és mindkettő egyfajta rejtett önéletrajzként értelmezhető. Az 1835 óta megjelenő mesék aztán a szerző ismertségét erősítik, aki ebben a korszakban válik végképp nemzetközileg is ismertté. Így Németországban egy sikeres dán író életrajza irodalmi és kereskedelmi szempontból is joggal kap helyet a lipcsei kiadású *Gesammelte Werke*ben,¹⁰ 1847 januárjában. Mestere és pártfogója, Oehlenschläger 18 évvel korábbi német önéletrajzához hasonlóan az ő önéletrajza is művei német nyelvű gyűjteményes kiadásának nyitó, 1. és 2. köteteként jelenik meg.

Andersen a német olvasónak eddigi élettörténetéről szólva egy mesét akar elmondani, úgymond költészet nélkül. A cím egyrészt a mesékre mint Andersen németre lefordított és kedvezően fogadott regényei után új¹¹ – mint tudjuk, végül

⁷H. C. Andersen: *Mit eget Eventyr uden Digtning. Efter Forfatterens Manuskript, udgivet af H. Topsøe-Jensen. Med Tegninger af Herluf Jensenius.* Nyt Nordisk Forlag / Arnold Busck, København 1942.

⁸A *Selbstbiographie* 1–2; *Oehlenschläger's Schriften zum erstenmale gesammelt als Ausgabe letzter Hand* első két köteteként jelenik meg 1829-ben az akkori Breslauban.

⁹Ebből dánra fordítva jelennek meg részletek a *Flyveposten* című folyóiratban ugyanazon évben, február 15., 16., 18., 19., 22. és 27-én.

¹⁰Lásd ANDERSEN (1847a). Andersen műveinek német kiadását 30 kötetesre tervezték, de a későbbi kiegészítésekkel együtt végül 50 kötetben jelentek meg (!).

¹¹1835-ben jelenik meg első mesegyűjteménye, az *Eventyr fortalte for Børn*, ugyanabban az évben, mint sikeres regénye, az említett *Improvisatoren*, de Andersen eleinte nem érzékeli meséi, az új szövegfajta kínálta lehetőségeket. Az önéletrajz címe a Goethével való intertextuális kapcsolat mellett azonban világosan utal arra is, hogy 1847-ben – ahogy erről az önéletrajzban ír is – már nagyon is tudatában van az ez irányú befogadói készségnek és elismerésnek.

is egyetlen világhírt hozó – egyéni szövegtípusára utal, és egyúttal megteremti az olvasói elvárások, a befogadói módusz terét. Másrészt „költészet nélkül”, tehát eddigi poézisfelfogásától eltérően a fantázia és képzelőerő költői inspirációi nélkül, azaz a poétika – fiktív – világról látszólag lemondva akarja saját élettörténetét a szó szoros értelmében elmesélni. Egy nem költészet nélküli mese? Nyilvánvaló, hogy a (nép)mese másképp tartalmaz „költői” elemeket, mint ahogy Andersen eddigi poétikafelfogásában ez tükröződött, a címben szereplő „mese” jelölés azonban egyrészt a német romantika meséire,¹² a polgári valóságot és a csodás, fiktív, „mesés” elemeket sikeresen vegyítő szövegeire utalhat, másrészt és főképp azonban saját meséinek személyesebb folytatását ígéri. A kétkötetes önéletrajzot így kezdi:

Mein Leben ist ein hübsches Märchen, so reich und glücklich. Wäre mir als Knaube, als ich arm und allein in die Welt hinaus ging, eine mächtige Fee begegnet, und hätte gesagt: „wähle deine Laufbahn und dein Ziel, und dann, je nach deiner Geistesentwicklung und wie es der Vernunft gemäß in dieser Welt sein muß, beschütze und führe ich dich!” (ANDERSEN 1847a, I. 1.)

Nem hagyhatjuk említés nélkül Goethe *Aus meinem Leben Dichtung und Wahrheit*-jére való allúzió kérdését, hiszen a goethei (proto)szövegre Andersen már a címválasztással („költészet nélkül”) metaszovegként reagál, és egy nyilvánvaló intertextuális folyamatot indít be – különösen német nyelvterületen. Óriási a két szerző/elbeszélő közötti elbeszélői attitűdben a különbség. Goethe előszót ír és abban felelősségről, korról és feladatról¹³ beszél (a Bildungsroman modell is többször – kimondatlanul – megjelenik), dokumentált valóságot és fikciót ígér, és egyáltalán, e szövegtípus retorikai struktúrájának megfelelően megindokolja, miért ír önmagáról, miért ír önéletrajzot. Andersen nem szabadkozik, és szakítva a szövegtípus klasszikus retorikai tradícióival, nem indokolja – a látszat kedvéért sem – kétkötetes önéletrajza megírását. Az első két mondatban egyszerűen létrehozza a mesekeretet, mint eddigi életműve jellegzetes és innovatív szövegtípusának megfelelő elbeszélői móduszt, melyben szerzői/elbeszélői közlés és olvasói elvárás találkozhatnak. Bár a jó tündérrel együtt az idézett bevezető mondat szellemi fejlődést és értelmet is említ, ezek szövegbeli megjelenése vagy narratív érvényesülé-

¹²Novalistól kezdve Brentano ezzel kapcsolatos elképzeléseire, Chamissoéra, aki Andersent fordít, és természetesen E. T. A. Hoffmann szövegeire gondolhatunk – majd mindegyikőjük Andersen személyes ismerőse is volt és csaknem kivétel nélkül utalás történik rájuk a szövegben.

¹³Pl. ha csak az alábbi sorokra gondolunk: „Denn dieses scheint die Hauptaufgabe der Biographie zu sein, den Menschen in seinen Zeitverhältnissen darzustellen, und zu zeigen, inwiefern ihm das Ganze widerstrebt, inwiefern es ihn begünstigt, wie er sich eine Welt- und Menschenansicht daraus gebildet, und wie er sie, wenn er Künstler, Dichter, Schriftsteller ist, wieder nach außen abspiegelt” (GOETHE 1948).

se nem igazán számottevő; nem olvashatunk saját magáról és korával kapcsolatos megfigyelésekről, álláspontokról, a goethei előszóban említett világ- és ember-szemlélet („Welt- und Menschenansicht”) követelménye csak egy végtelenen leszűkített, egocentrikus perspektívában mutatkozik. A műveltség („Bildung”) motívuma mint személyes „hiány” mindjárt az önéletrajz elején megjelenik, és annak megszüntetése lényegében az önéletrajz egyik strukturális elemét jelenti, azonban egy intellektuális rezonáló szellem fejlődése, azaz egy fejlődésregény, egy Bildungsroman tartalma és szerkezete hiányzik a világgá induló szegény fiú szerencsésen végződő meséjében. Természetesen nyilvánvaló, hogy nem is ez a szándék: az anderseni önéletrajzban az elbeszélői stratégia a romantika zseni-kultuszának vonzásában az elbeszélőt mesemondóként és egyben saját maga meshőseként jeleníti meg és szervezi meseszerkezetté: így válik az önéletrajz irodalmi művé, a dán romantika prózájában egy speciális szövegtípus folytatásaként. A mesemondói pozíciót erősíti az anderseni nyelv: a hétköznapi, szóbeli nyelvi változatok használata segíti az olvasónak a szerzővel/elbeszélővel való azonosulását.

Az (ön)életrajz meséje

„Indem wir auf unser Leben zurücksehen und es in Gedanken recapitulieren; so genießen wir es zum zweyten male, und indem wir es aufzeichnen, bereiten wir uns ein neues Leben in und mit andern.”¹⁴ (GOETHE 1806)

Az anderseni, már-már oximoronszerű cím fikció, költészet nélküli, azaz „valóság-ra” építő mesetörténetet ígér. A mesemondás narratívája bizonyos vonatkozásban folytatja az *Egy költő bazárja* stratégiáját: ott a beutazott (valóságos) táj természeti és kulturális élményei – látszólag spontán módon – a költő pozíciójába helyezik az elbeszélőt, aki a látottak alapján folyamatosan a költői nyelven való megszólalásra érez belső kényszert. Német nyelvű önéletrajzában az élettörténet valóságos eseményei egy másik, de hasonló lehetőséget kínálnak: az egyes életrajzi történetek olyan szerkezeti sorrendet és olyan perspektívát implikálnak, melyek ezúttal meseszerkezetet hoznak létre. A főhős/elbeszélő egy olyan úton halad végig, amelynek – bár még nincs vége – szerencsés és harmonikus lefolyását az olvasó/befogadó eleve tudja és várja: az elbeszélő szerző már a címben és az első – idézett – mondataival is sikeres, boldog lezárást ígér, és a befejezés is a szerencsés élet továbbvitelét ígéri, duratív perspektívája meséhez illő.

¹⁴Goethe levele Hackertnek 1806. április 4-én. Ez az egyetlen mondat összefoglalja a saját élet rekonstruálásának, újírásának, a magunk és mások számára történő önmegjelenítésnek legfontosabb komponenseit.

Odenséből egy szegény fiú indul világgá, azaz Koppenhágába, ahonnan aztán megismeri Európát, a világot – és fordítva is: a világ megismeri őt. Egy fantázia-dús, álmodozó,¹⁵ ugyanakkor mindenáron érvényesülni kívánó gyermek 14 éves korában felkerekedik, hogy a fővárosban szerencsét próbáljon, miután anyjának nyíltan megvallja, hogy híres ember akar lenni.¹⁶ Koppenhágában több módon igyekszik felkerülni a színpadra: mint balett-táncos, mint énekes, és amikor egyik sem sikerül, próbál színházi szerzőként, költőként érvényesülni, csalódások és mindennapi megaláztatások közepette. Ugyanakkor mindig valaki vagy valakik segítik, így kerül az ún. latiniskolába (tulajdonképpen gimnáziumba), miután értésére adják, hogy hiányos a műveltsége,¹⁷ enélkül pedig nem lehet sem színpadi szerző, sem költő. Az önéletrajz itt vehetné át a Bildungsroman struktúramodelljét, de erről szó sincs. Az útnak indult, majd a világot bejáró mesehős (és elbeszélő) hangsúlyozottan ugyanazzal a gyermeki naivitással, lelkesedéssel és hálával megy végig a pályáján, mint ahogy elindult.¹⁸ Már Odensében is a latiniskola diákjai a „Bildung” képviselői, egy más szociális réteget és más kultúrát képviselnek, Koppenhágában aztán maga is ide kerül. Bár az élettörténet meséjében talán ezek az évek tűnnek a legkeservesebbeknek az iskola rektorának személye miatt, azért egy-egy mondat arra is utal, hogy a dán nyelv helyes használatára is tanítják, és ő jó diák lesz. Végig követhető azonban a „Bildung” dichotomikus értelmezése, mely az anderseni szövegben a szükséges művelődésbeli, kulturális ismeretek megszerzését és egyúttal társadalmi rangot jelenti, de egyben az iskolai dresszúrát, a (társadalmi, de főképp irodalmi) kánonokhoz való ragaszkodást és a kritikákban megnyilvánuló „nevelő célzatú” szűklátókörűséget is. Amikor iskolai éveiben elragadtatással beszél a koppenhágai művelt világról,¹⁹ az éles ellentétben áll a rektori ház légkörével, mert a fővárosi személyiségek a művészetek, az irodalom világát képviselik, nem pedig a „latiniskola” művészeti léttől távoli, fegyelmező és túlszabályozott rendjét. Nem is számol be az itt szerzett tudás tartalmáról, egyetemi végzettségét is egy mondatban intézi el, egyfajta kötelező gyakorlatként jelenik meg ez az életmesében, mert a diploma számára csak szükséges lépés a társadalmi beilleszkedéshez és elfogadtatáshoz. A romantika poétikájának megfelelően kez-

¹⁵ Az odensei szegénynegyedben töltött éveiről így ír: „Meine ganze nächste Umgebung diente nur dazu, meine Phantasie zu erfüllen” (ANDERSEN 1847a, I. 9), majd „Ich war ein sonderbar träumerisches Kind” (uo. I. 11).

¹⁶ „Ich will berühmt werden” (uo. I. 26).

¹⁷ „Der Direktor hieß mich ernst meiner Wege gehen und fügte hinzu, daß man nur Menschen engagire, die Bildung besäßen” (uo. I. 33). A színház igazgatósága is azt javasolja, hogy képeztesse magát: „...mir die Bildung verschaffen, ohne welche es nichts helfe irgend ein Talent zu besitzen” (uo. I. 50–51).

¹⁸ Uo. I. 28, 33, 35.

¹⁹ Lásd „gebildete Welt” (uo. I. 65).

dettől fogva az isteni gondviselést,²⁰ a személye iránti isteni figyelmet és ezzel a kiválasztottságot, gyermeki, naiv, lelkesedésre képes személyiségét és tehetségébe vetett hitét mutatja fel, mint – úgymond – szerencsés pályájának meghatározó tényezőit, nem pedig a műveltséget, az ismereteket. Így és itt tükrözi az egész önéletrajzi szöveg az intertextuális dialógust Oehlenschläger *Aladdin eller den forunderlige Lampe* (1805, Aladdin és a csodalámpás) című mesedramájával (és az Ezeregyéjszaka meséjével). A dán és egyben a skandináv romantika egyik alapvető műve Aladdin boldog véget érő sorsán keresztül mutatja meg a romantika zseni-kultuszának megfelelően, hogy miképp nyeri el a természet egyszerű fia, a mihaszna, de szerencsés kiválasztott ifjú megérdemelten a szultán lánya, Gulnera kezét és végül az egész birodalmat, a tudós Nouredin ellenében.²¹ Andersen önéletrajza szerves folytatása a schellingi–oehlenschlägeri romantika vonulatának: ahogy Oehlenschläger visszaemlékezéseiben önmagát Aladdinhoz hasonlítja, az is Aladdin sorsához hasonlatos, ahogyan az anderseni önéletrajz elbeszélője az önéletrajz szerzőjét lát(tat)ja (vagy ahogy a szerző az elbeszélőt...).

Ahogy erre a mottóként idézett goethei levélsorok is utalnak, az önéletírásban, mint az önmegjelenítés legközvetlenebb szövegtípusában szükségszerűen egy „új”/más élet jelenik meg, egy (re)konstrukció érvényesül.²² Az anderseni önéletrajz narratív struktúrájában az isten által vezérelt költői és emberi sors, a költői elhivatottság romantikus eszméje az életpálya meseként való megjelenítését implikálja. Az egyszerűség kedvéért és hely hiányában el kell tekintünk a deklarált szerző, az elbeszélő/„mesemondó” és H. C. Andersen, a biológiai személy közötti különbség tárgyalásától, azaz a szerző/„mesemondónak” az önéletrajzi szövegben megjelentetett életrajza és a valóságos személy életrajza közti nyilvánvaló eltéréstől; pedig kézenfekvő, hogy a szerző a mesében és a mesével Andersennek egy új, „mesebeli” (fiktív) életet ad: Andersen, az író önéletrajzi meséjével mesebeli hőssé teszi, és – ahogy ő írná – a „poézis bengáli tüzeben” újjáírja és harmonizálja Andersen, a valóságos ember élettörténetét.

Az önéletrajzban megjelenített életút egyes eseményei eleinte mesei próbatételek. A proppi értelemben hiányról is beszélhetünk: egzisztenciálisan, és ezzel szo-

²⁰ Például: „Ich fühlte tief Gottes Fürsorge für mich und brach in Tränen aus” (I. 58), vagy Párizsban 1833-ban: „Die innigste Dankbarkeit gegen Gott erfüllte mich, denn ich fühlte, wie ich Alles nur durch seine Gnade hatte...” (I. 95) később egy kritika kapcsán: „So war ich nun einmal; ich weinte mich aus und fühlte Dankbarkeit gegen Gott und gegen die Menschen” (I. 105).

²¹ Az önéletrajz elbeszélője egy helyütt (I. 66) idézi is Aladint, és helyébe képzeletben magát.

²² Ezért nem érthetünk egyet pl. Philippe Lejeune önéletrajz-felfogásával, mely szerint a deklarált szerző, elbeszélő és olvasó között az önéletrajzban egyfajta megegyezés születik a címlapon szereplő, autentikus szerző és elbeszélő identitásáról, és így az olvasó egyfajta valóság-garanciát kap. Ezt cáfolja aztán Paul de Man, aki – leegyszerűsítve – már úgy látja, hogy az önéletrajz szövege irányítja a szerzőt, az olvasó számára pedig az önéletrajz egy „figure of reading”.

ros összhangban a művészi lét vonatkozásában is, azaz az elismerés, költői siker és ismertség hiányáról. A próbatételek kérdései itt is megjelennek, azaz hogy a hős, a naiv szegénylegény boldogul-e, és varázsszerek és/vagy „segítői” segítségével leküzd-e az akadályokat, megérti-e az őt irányító történések igazi tartalmát, az egyes személyek segítő vagy ártó voltát stb., tehát végül is elismert és híres költő lesz-e. De az élettörténet meséjében ezek nem lesznek igazi kérdések, a feszültség is csak látszólagos: az olvasó-mesehallgató amúgy is kezdettől fogva tudja mindig a mese végét, azonkívül az ismert és sikeres szerző és az elbeszélő azonossága a szerencsés véget eleve megelőlegezi. Ezt erősíti, hogy a szerző/mesemondó többször röviden előre is utal az egyes élmények leírásánál, hogy azok költői „átiratban” hol jelentek meg, azaz hogyan jelenthettek egy-egy elemet a sikerhez, a „hiány” leküzdéséhez vezető úton.

Az anderseni élettörténet meséjében az egyes állomások majdnem mindig földrajzi helyváltoztatáshoz kötöttek. A szűk és kilátástalan odensei gyerekkor után a koppenhágai élet is fokozatosan kitágul, és aztán a külföldi utakkal, a feltűnő pontossággal számon tartott német és olasz látogatásokkal és a közép- és dél-európai kulturális személyiségekkel való találkozások során mindinkább európai lesz a színtér: a német nyelvű önéletrajzot pedig Rómában és a nápolyi öbölben írja, majd a Pireneusokban, a spanyol határtól nem messze zárja le – ez a megjegyzés is a dán szerző-elbeszélő európai dimenzióban való létét jelzi. Az európai Andersen dásága már dán kortársai szemében is problematikus volt. (Köztudott, hogy Andersennek, a nagy utazónak Dániában nem is volt igazán saját otthona: pártfogója, Jonas Collin házáat tekintette annak.) Az önéletrajz szövegében külön említést kap, hogy a nagy befolyással rendelkező Heiberg kritizálja például az *Egy költő bazárja* elragadtatott képeit a Dardanellákról (ahelyett, hogy a dán tájakról írna), Andersen pedig kijavítja, hogy a tekintélyes kritikus nem is olvasta könyvét, hiszen ő a Boszporusztól volt elragadtatva. De az önéletrajzban – éppen az európai dimenzió kibontakoztatása nyomán – a mesemondó dásága többször említésre kerül. Amikor elkezdi meséjét, mindjárt az első oldalon így mutatja be hazáját:

Mein Vaterland, Dänemark, ist ein *poetisches* Land, voller Volkssagen, alter Lieder und einer reichen Geschichte, die mit der Schwedens und Norwegens verwachsen ist (ANDERSEN 1847a, I. 1).

A „költőiség” az anderseni szövegekben a poétikának megfelelően mindvégig az elismerés, a dicséret kifejezése: az önéletrajz második oldalán apját is költői természetűnek látta.²³ Később a dán nyelvet is így dicséri, mint mesemondásra alkalmas nyelvet; amikor pedig németül adja elő meséit, a dán akcentus számára

²³ „Ein sehr begabter Mensch, eine echt poetische Natur“ (uo., 2).

előnyösnek tűnik – egyfajta mesei távolságot sugallva. Azonban már gyerekkorában is a színházak vonzásában él, és mivel ott az előadások németül hangzottak el, így otthon babáival németül hangzó zagyva beszédben kommunikál, és csak később tanul meg rendesen németül. A nyelv kapcsán juttatja aztán kifejezésre, hogy hazájában nem értékelik és nem ismerik el őt úgy, mint pl. Németországban, melyet többször is második hazájának nevez. Mint költőt és mesemondót tehát nyilvánvalóan a német nyelv és német nyelvű, vele rokonszenvező és őt támogató személyiségek fogják segíteni abban, hogy elismert európai költővé válhasson, és az említett „hiányt” leküzdhesse, megszüntethesse. A könyv szerzője és elbeszélője tehát csak részben tud országa képviselője lenni; nem lehet próféta saját hazájában – de ez a kép az otthoni meg-nem-értésről is vagy egy közvetett apelláló struktúrát hoz létre, vagy pedig a külföldön, különösen német földön tapasztalt ünneplés és szeretet érzelmileg túláradó tárgyalásában ellenpontozódik.

A közvetett önmegjelenítés technikái

Ahogy a proppi varázsmesében segítőtársak és ellenfelek („károkozók”) kerülnek a hős útjába, az anderseni önéletrajzban folyamatosak a személyes találkozások – a történelmi valóságnak megfelelően. A neves és tekintélyes személyiségek kedvesen, szívélyesen fogadják a szerző/elbeszélő/mesemondót. Az alap-narratívának megfelelően ők a mese-struktúra részei, a mesemondó „segítőtársai”. Dániában a szegény, műveletlen, de elszánt fiú nevelését finanszírozzák, az anyyira áhított „műveltség” megszerzését anyagilag segítik, később pedig az egyre ismertebb dán író a nagyvilág is elismeréssel és rokonszenvvel fogadja. A találkozások során a felkeresett személy dicsérete mellett legtöbbször a szerző/elbeszélő tehetségének említése sem marad el. Így amikor pl. Oehlenschlägert, a nagy elődöt a német olvasónak úgy mutatja be, mint aki Észak számára olyan jelentőségű volt, mint Goethe Németországnak, így folytatja: „Mit seinem freundlichen Gemüth horchte er auf meine ersten lyrischen Ergüsse, mit Ernst und Herz erkannte er den Dichter, der Märchen erzählte” (ANDERSEN 1847a, II. 35).²⁴

A segítők nem „útjába akadnak”, hanem általában Andersen által felkeresett vagy megszólított személyiségek,²⁵ akik aztán közbenjáróként adják egymás kezébe Andersen kérésére írt ajánlásaikat. Erre kiváltképp az önéletrajz elején számos példa kínálkozik, később már könnyebb a segítők/pártfogók kegyeit elnyernie. Ez

²⁴ Bár itt a mesék említése még nem feltétlen a megjelenésre kerülő Andersen-mesékre vonatkozhat, de már felcsendül a mese-motívum, a bekövetkező mese-sikerek egyfajta prologusaként.

²⁵ Pl. Oersteddel kapcsolatban így ír: „Bei unserem berühmten Physiker Oersted hatte ich mich damals auch selbst eingeführt, und auch sein Haus ist mir bis auf diesen Tag eine liebevolle Heimath geblieben...” (uo., I. 51).

nemcsak elszántságát és az isteni elhivatottságba vetett hitét jelzi, hanem azt is, hogy mesehőshöz méltó ügyességgel és empátiával tudja a potenciális segítőt fel-lelni és megtalálni, hogy személye és munkássága iránt érdeklődést vagy szimpátiát keltsen, és megnyerhesse őt egyfajta közvetítőnek. A vele rokonszenvező személyiségek pozíciója arra lesz alkalmas, hogy hírnevét elmélyítsék, munkásságát „reklámozzák”. Amikor pl. utazási ösztöndíjra pályázva ajánlásokat szerez be, a dán szellemi élet meghatározó képviselőitől kapott ajánlásokat önéletrajzában idézi, a közvetett önmegjelenítés egyik legközvetlenebb megnyilvánulásként:

Hierbei zeigte sich inzwischen die Merkwürdigkeit, daß die Männer, welche mich empfohlen haben, jeder höchst verschiedene Eigenschaften an mir hervorhoben: z.B. Oehlenschläger mein lyrisches Talent, das Ernste in mir; Ingemann mein Auffassen des Volkslebens; Heiberg erklärte, daß er seit Wessel's Zeit keinen dänischen Dichter kenne, der mehr Laune als ich besitze; Oersted bemerkte, daß Alle, die gegen mich, und die, welche für mich wären, in einem Punkte übereinstimmten, nämlich in diesem, daß ich ein *wahrer* Dichter sei. Thiel sprach sich warm und begeistert über den Genius aus, den er in mir gegen den Druck und das Elend des Lebens habe kämpfen sehn (ANDERSEN 1847a, 1. 90f.).

A siker felé vezető út során – egyfajta ellenpontozásképpen – jelenik meg a kinevetéstől való állandó félelme. Ez a nyomasztó élmény már Odensében is fontos tényező lesz az életút alakulásában, és megakadályozza, hogy gyárban maradjon, vagy Koppenhágában az inasok csúfolódása láttán nem akar asztalostanoncnak állni: pont a szegényebb réteg tehát nem érti megnyilatkozásait, úgymond gyermeki naivitását, később Koppenhágában különös és különös viselkedését. Tanulása során aztán a jómódú polgárság neveti rajta, szereplés iránti erős vonzódásán; meg is írja, hogy a „kis szavaló”-nak („der kleine Declamator”, II. 49) hívják, akit nem vesznek mindig komolyan. Még a svédországi, első külföldi kitüntetésekor Lundban is ott bujkál ez a szorongás, a kinevetéstől való félelem az ünnepelt költőben.²⁶ Nyilvánvaló, hogy ezek a mozzanatok elsősorban a gyerekkorban elmaradt iskolák miatti kisebbségi érzésének megnyilvánulásai, hiszen sokáig szeméretetik és ő is beismeri, hogy úgy akart érvényesülni, hogy nem tudott helyesen dánul írni, nem ismert nyelveket, stb. A megalázó jelenetek az önéletrajz struktúrájában próbatételekként jelennek meg, melyek az olvasó/mesehallgató együttérzésére apellálnak. De itt is nyilvánvaló, hogy a nevetségességtől való félelem, vagy gyakori sírásainak leírása és az isteni kiválasztottság iránti hálájának folyamatos hangoztatása annak az alig vagy csak közvetve megemlített vádnak az ellenpontozására szolgál, mely szerint a költő Andersen hiú és becsvágyó. Így a közvetlen

²⁶ Uo., II. 14.

önmegjelenítés egyben közvetett is. Ezért is említődik folyamatosan az alázatos-sága, az isteni kegyelem iránt érzett hálája, mint pl. amikor a királyi színházban – miután hét darabját elfogadták – a két nagy szellem, a szobrász Thorvaldsen és a költő Oehlenschläger között ülhet. Egy kívülálló szemével láttatja magát, aztán saját érzéseit leírva reméli, hogy az önéletrajz vallomásos sorai azonnal meg is cáfolják az önhitt és büszke ember látszatát:

[...] da sitzt er zwischen den zwei großen Geistern, hochmüthig und stolz, so mag er jetzt aus diesem Bekenntniß ersehen, wie unrichtig er mich beurtheilt hat; Demuth, Gebet zu Gott um Kraft, mein Glück zu verdienen, erfüllten mein Herz; er lasse mich immer diese Gefühle behalten! (ANDERSEN 1847a, II. 34).

Andersen tehát az isteni figyelem és irányítás alatt álló szerencsés mesemondó-költőmédiaként jeleníti meg önmagát, és isteni megnyilvánulásként mint isteni költészetet prezentálja az önéletrajzot is, ahogy egy Alexander von Humboldtnak a megjelenés évében írt leveléből is kitérünk!²⁷ A „segítő” egyik legnevesebb német képviselőjének címzett sorokban az isteni produktumra való utalás mellett itt – mint többnyire – másfajta hivatkozás is jelen van: Andersen Dánia két legnagyobb tekintélyű személyisége üdvözlétét adja át Humboldtnak: a Németországban is jól ismert Oehlenschlägerét és a tudós Oerstedét. A közvetett önmegjelenítés (szokásos) megnyilvánulásaként Humboldtnak is tudomá-

²⁷ Copenhagen 16 Jan 47

Ew: Excellenz!

Wie oft und innig sind Sie in meinen Gedanken! All Ihre Güte und Freundlichkeit für mich in Berlin voriges Jahr vergesse ich nie. Für die deutsche Gesamt-Ausgabe meiner Schriften habe ich eine Selbstbiographie geschrieben, die nicht nur die beste Beleuchtung für meine Dichtungen, sondern, *wie ich glaube, als ein schönes Märchen von dem Herr Gott selbst für sich steht; nur er kann so dichten*. Er will mir viel Freude machen, wenn ich höre, daß Alexander Humboldt das Buchlein gelesen hat.

Dem König und die Königin bin ich vom Herzen dankbar, leider kann ich nur Liebe so aussprechen, wie alle gewöhnliche Menschen, aber Sie, bringen Sie mir gnädigst in Erinnerung und überreichen Sie, wenn ich bitten darf, die für dem König bestimmte Exemplar, er wird mir gnädigst erlauben, daß ich auch die folgenden Bände, almählich wie sie herauskommen, nachschicken darf. Ich denke oft an die für mich schönen Stunden in Potsdam; Bedanken Si: Ew. Exzellenz, den edlen König der mir so viel / Gnade und FFreude zugetheilt hat, so wie ich Eure Exzellenz danke!

Øhlschläger und Ørsted schicken viele innige Grüße; Cosmos ist jetzt ins Dänische übersetzt obschon es nicht nöthig war, denn alle gebildeten Dänen lesen Deutsch.

Ihr innig ergebener

dankbarer

H. C. Andersen

A levél ebben a formában és ezzel a helyesírással található az Andersen-archívum levéltárában (ANDERSEN 1847b).

sára hozza, vagy emlékezteti őt arra, hogy mindkét nemzetközi hírű személlyel jó kapcsolatban áll, és arra kéri, hogy a királyi házaspárnak szánt önéletrajzot és a gyűjteményes kiadás következő darabjait ő ajánlja és adja át, jól tudván, hogy Humboldt tekintélye megkérdőjelezhetetlen.

Az első rész azzal zárul, hogy a mesebeli hős élete végéig egy szerény állami ösztöndíjat kap, és ezzel megmenekül attól, hogy egzisztenciális okból kelljen költőként tevékenykednie, tehát sikeres és ismert személyiség lett, hiszen – mint írja – már senki nem vonja kétségbe költői tehetségét. Véget ért volna az önéletrajz meséje?

Önéletrajz mint „úti beszámoló”

A második részben a befutott szerző már nem kerekedhet fel szegény legényként, hogy meghódítsa a világot. A mesehős bár folytatja útjait Európában, ezek már nem egy küzdelmes életút állomásai, nem próbatételek, inkább egy sikeres pályáiv folytatását és beteljesülését jelzik. A most is pontosan követhető utak és találkozások felsorolása így azonban már nem a meseszerkezetet támogatja, hanem sokkal inkább egy sajátos úti beszámolóra emlékeztet. A számtalan találkozás név szerint említett és dicsért személlyel Dániában és külföldön (főképp Németországban), akik mind a magas kultúra és/vagy a külföldi, általában német arisztokrácia jeles képviselői, a közvetett önmegjelenítés (és persze további „reklám”-lehetőség) korábról ismert technikáit idézi. Ezek a találkozások ugyanakkor több lehetőséget kínálnak a már sikeres elbeszélő/szerzőnek időközben megjelent művei hangsúlyozottabb említésére. Az önéletrajz szerzője, a címlapon deklarált H. C. Andersen ugyanis örömmel nyugtázza, hogy időközben megjelent meséinek végre Dániában is a legmagasabb elismeréssel adóznak. Az önéletrajz eddig is rendkívül kevés közvetlen utalást tett poétikai elvekre vagy gondolatokra; az első részben egyszer történik ez meg, amikor a szöveg – ismét csak a közvetett önmegjelenítés példajaként – két oldalon keresztül idézi a kortárs Hauchot Andersen megjelent regényeiről.²⁸ A második részben a sikeres szerző/elbeszélő éppen a mesék kapcsán már többször utalhat(na) közvetlenül poétikai nézeteire, de ez sosem mélyül el (pl. Heiberggel való nézeteltérésének leírásakor inkább személyeskedő), és jellemző módon amikor olyan személyekkel találkozik, mint Tieck, Chamisso, Schelling vagy Heine (és sorolhatnánk az európai kultúra legjelesebb képviselőit

²⁸ Nyilvánvaló, hogy az idézett kritika nemcsak a dicséret, hanem az azonos poétikai elvek miatt is kerül hosszabban idézésre, pl. „Die Hauptsache”, sagt er, „in Andersen’s besten und am meisten durchgearbeiteten Schriften, in denen, worin die reichste Phantasie, das tiefste Gefühl, die bewegteste Dichterseele hervortritt, ist: ein Talent oder wenigstens eine edlere Natur, die sich aus knapper und drückender Lage hervorkämpfen will. Das ist der Fall bei seinen drei Romanen...” (uo., I. 110 f.).

a zene és művészetek területén), akkor is általában csak a tényt közli, és a találkozáson nyert személyes benyomásokat; az olvasó semmit nem tud meg esetleges eszmecseréjükről. Ugyanígy, amikor Walter Scottot, Hoffmant és Heinét jelöli meg egy mondatban, mint akik a legnagyobb hatást tették rá, nem akar és nem is tud poétikai nézetekről beszámolni, feltehetően azért, mert a német romantika poétikájának gyakorlati követőjeként nem érzi szükségét annak, hogy „kiválasztott” mesehősként poézisfelfogását elvi állásfoglalásokban fejtsse ki. Így maradnak a közvetett utalások, mint amikor pl. egy, a meséit értékelő elmélyültebb kritikát idéz egy meg nem nevezett kritikustól,²⁹ amelyben a német fogadtatás okairól is szó esik. Viszont folyamatosan felbukkan a romantika poétikájának egyik sarkalatos pontja, az originalitás és átvétel, másolás dilemmája, mindig egyfajta válaszként a nem vagy alig idézett vádakra, mely szerint Andersen nem eredeti. Az önéletrajz itt sem tesz értékelhető nyilatkozatot, az egész témakört a témaválasztásra szűkítve viszont folyamatosan beszámol arról, mint vesz át témát Shakespeare-től kezdve egészen a kortárs francia íróig; a mesék kapcsán pedig hangsúlyozottan mutat rá, mikortól válnak témái egyre inkább eredetivé.³⁰

*

A német nyelvű önéletrajzban egy sikeres írói életpálya mesekeretben kerül megjelenítésre. Egy ismert meseíró szerzőként önmagát úgy jeleníti meg, hogy személyét megteszi mesemondónak és egyben meséje hőségnek. Ennek a narratív stratégiának megfelelően egy szeretetre méltó, érzelmes, naiv, tehetséges és szegény ifjú sikeres költővé válásának stilizált útját követhetjük a mesekeretben. Miután az oehlschlägeri Aladdinhoz hasonlítható főhős elérte az áhított célt, azaz az elismertséget, a mese folytatódik, de az egyes állomások a főhős számára már nem próbatételek, hanem a kiérdemelt pozíció folytatásának újabb lépcsőfokai, így a meseszerkezet „úti beszámolóvá”, egy sajátos útinaplóvá alakul át, mely csak abba marad: az utazás, a mese a megírásakor még tart.

A mesemondás retorikai szerkezetében egy helyütt a mesei szituáció, a szöveg mesemondás-aktusa konkrétan, képileg is színre kerül, amikor a szerző/mesemondó/utazó Andersent kísérője Hamburg/Altonában váratlanul behívja egy házba. A gyerekek ott ismerik Andersent, a szerzőt, azaz írott meséit, most pedig megismerkedhetnek a szerző mesemondójával személyesen, immáron egy hús-vér Andersennel, aki mesét mond a mesemondó meséjében, a „mesternarratívában”.

²⁹Uo., II. 35–36.

³⁰Nem feledhetjük, hogy még az önéletrajz kiadásának évében, 1847-ben jelenik meg Andersen egyik legfontosabb meséje/novellája, a *Skyggen* (Az árnyék), mely elsősorban Chamisso Peter Schlemihljének témáját úgy „veszi át”, hogy azt alapjában átalakítva és meghaladva a meseformában egy modern – abszurd – novellát hoz létre, melyben a romantikus költészetesztétika és annak mese-struktúrája már megkérdőjeleződik.

„Das war ein sonderbarer Besuch“, sagte ich. „Ein vortrefflicher, ein ganz ausgezeichneter“ jubelte er; „denken Sie sich, die Kinder sind von Andersen und seinen Märchen erfüllt, plötzlich steht er mitten unter ihnen, erzählt selbst eins, und ist fort, verschwunden! Das ist selbst wie ein Märchen für die Kleinen, das wird lebendig in ihrer Erinnerung bleiben“ (ANDERSEN 1847a, II. 104).

Ez a színrevitel az egész önéletrajz narratívájának modellje; ugyanakkor a mese-mondás aktusában fellazulnak a fikcionális és valóságos világ közötti határok, és a költői reflexió tükrök végtelen sorával megsokszorozva emlékeztet Schlegel híres 116. Athenäum-töredékének szavaira:

Und doch kann auch sie (= die romantische Poesie) am meisten zwischen dem Dargestellten und dem Darstellenden, frei von allem realen und idealen Interesse auf den Flügeln der poetischen Reflexion in der Mitte schweben, diese Reflexion immer wieder potenzieren und wie in einer endlosen Reihe von Spiegeln vervielfachen (SCHLEGEL 1967a, 182).

Bibliográfia

- ANDERSEN, Hans Christian (1943), *En Digtets Bazar. Udgiven af Forening for Boghaandværk*, København, Rasmus Navers Forlag.
- ANDERSEN, Hans Christian (1847a), *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung I–II*, in *H. C. Andersen's Gesammelte Werke. Vom Verfasser selbst besorgte Ausgabe*, Leipzig.
- ANDERSEN, Hans Christian (1847b), *Levél Alexander Humboldtnak, 1847. január 16-án*, <https://www.andersen.sdu.dk/brevbase> (2020. 11. 11.)
- GIMNES, Steinar (1998), *Sjølviografier*, Oslo, Det Norske Samlaget.
- GOETHE, Johann Wolfgang (1948), *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit*, in *Goethes Werke. Hamburger Ausgabe in 14 Bänden. Band 9*, Hamburg, <http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Autobiographisches/Aus+meinem+Leben.+Dichtung+und+Wahrheit/Erster+Teil> (2020. 11. 11.)
- GOETHE, Johann Wolfgang (2015), Goethes Brief an P. Hackert, vom Apr. 4. 1806, in *Die Entstehung von Goethes Werken in Dokumenten*, begründet von Momme MÖMMSSEN, fortgeführt und herausgegeben von Katharina MÖMMSSEN, Redaktion Ute MAACK, Band VII, Hackert – Indische Dichtungen, Berlin, München, Boston, de Gruyter, 6.
- LEJEUNE, Philippe (1975), *Le pacte autobiographique*, Paris, Éditions du Seuil.
- MAN, Paul de (1984), *Autobiography as De-Facement*, in *The Rhetoric of Romanticism*, New York, Columbia University Press.
- MASÁT András (2017), Wenn ein (Märchen)dichter auf die Reise geht: Regionen als kulturelle Gedächtniskonstruktionen in Andersens *En Digtets Bazar* (1842), in Verena VORTISCH – Kálmán Kovács (Hg.), *Jahrbuch der ungarischen Germanistik*, 45–61.

- MYLIUS, Johan de (2001), Der deutsche Andersen: Zur Begründung des biographischen Andersen-Bildes in Deutschland, in Heinrich DETERING – Anne-Bitt GERECKE – Johan de MYLIUS, *Dänisch-deutsche Doppelgänger: transnationale und bikulturelle Literatur zwischen Barock und Moderne* (= Grenzgänge. Studien zur skandinavisch-deutschen Literaturgeschichte 3), Göttingen, Wallstein, 157–173.
- PROPP, V. J. (1975), *A mese morfológiája*, ford. SOPRONI András, Budapest, Gondolat.
- SCHLEGEL, Friedrich (1967a), 116. Athenäums-Fragment, in Ernst BEHLER (Hg.) unter Mitwirkung von Jean-Jacques ANSTETT und Hans EICHNER, *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe, Zweiter Band. Erste Abteilung*. München–Paderborn–Wien–Zürich, Verlag Ferdinand Schöningh, 182–183.
- SCHLEGEL, Friedrich (1967b), Gespräch über die Poesie (Brief über den Roman), in Ernst BEHLER (Hg.) unter Mitwirkung von Jean-Jacques ANSTETT und Hans EICHNER, *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe, Zweiter Band. Erste Abteilung: Charakteristiken und Kritiken I (1796–1801)*. Herausgegeben und eingeleitet von Hans Eichner, München–Paderborn–Wien–Zürich, Verlag Ferdinand Schöningh, 284–351.